

'Takia'-merkityksisiä suomen murteiden postpositioita¹

1. *Hel|u(i)lla, -ulta, -yltä*

Kansanomaisena postpositioilmauksena esiintyy savolais-karjalaisella alueella hiukan eri muodoissa vaihteleva *hel|u(i)lla, -ulta, -yltä*, jolla on kaksi jonkin verran toisistaan eroavaa merkitystä, niistä pääasiallisin 'tähden':

»Tytö helulha ne pojat sin rienteät» (Sak) | »Hyö mäniit sev viina helul (»kertaa» juomaan)» (Sak) | »Poikii helu'l (poikasiensa takia) tuluò (kissa joskus tupaan)» (Lemi) | »Se (tyttö) naijaan rikkauven helyltä» (Ilo) | »Tämä (hevonon) nyt eij-ouj juoksijakkaaj jotta sen helyllä (maksettaisiin siitä 10.000 markkaa)» (Nil).

Sekundäärisempää merkitystä 'turvin, varjolla tms.' edustavat seuraavat näytteet:

»Siin min helu'llai peäs eukkokii kylpyy (lämmittivät minua varten saunan)» (Lemi) | »Nyt se tyttö äitisa helyltä tiällä käyvä hempovaa (käy äitinsä täällä olon varjolla)» (PälJ) | »Sokerin helyltä kyllä marjapuuronni syöp» (PieV).

Jusleniuksen ja Gananderin sanakirjat esittävät pesyeelle *helu, heluta* 'ilonpidon, äänekkään temmellyksen' merkityksiä: Jusl. mm. *helu, -uta* 'lascivientium tumultus, stimmande buller', *heluan, -uta* 'lascivio, stimar, rifves', *helottelemus, -uxen* 'risus lascivius, skrattlöje'; Gan. *helu* 'buller, stimmande', *heluan, -luta* 'stimmar, kisaan'. Renvall ja Lönnrot tuntevat nämä sanat tarkoittamassa lähes yksinomaisesti erilaista kilinää ja kalinaa (Lönnr. *hely* mm. 'sakta klingel', *helu* 'litet gröfre ljud'). Lisävihko mainitsee kuitenkin tarpeelliset täydennykset: *helu* 'glädje, stojande glädje, buller'; vanhat menivät pois, kun eivät viitsineet nuorten helua katsella; lapsille tuli h.; *hely* 'skrammelverk, grannlät (hilkku s.)'. — Huomattakoon tässä yhteydessä Anjalasta saadut kansanrunon säkeet:

»Äidin lehmät ehtyköön
Paraan lypsön aika!
Siskon kruunut rikkukoon
Parhaan *helyn* aika!» (SKVR XIV 49: 63–66)

¹ Otteita kirjoittajan v. 1957 valmistuneesta tutkielmasta »Suomen kielen 'tähden, takia'-merkityksiset postpositiot», jota käsikirjoituksena säilytetään Sanakirjasäätiön arkistossa Helsingissä.

Suhteellisen primäärisessä ympäristössään postpositio esiintyy sellaisissa ilmeisen affektisissa tapauksissa kuin »Tuon Iitan helyltä kait se on Matti iltamiin tullut» (PieV). Merkitys 'turvin, varjolla' on selitettävissä merkityksestä 'tähden' kehittyneeksi.

Alueella, jossa subst:n *helu* ~ *hely* sijamuodot ovat muuttuneet partikkeleiksi, käytetään kantasanaa ainoastaan helisevästä esineestä, kuten tiu'usta, lukuun ottamatta joitakin ääripitäjiä (Joutsa: *helu* 'äänekäs ilo', *heluava* i h m i n e n 'vallaton i.', Vie: *helu* 'nuoruuden (t. myös ruohon) mehu, voima, kukoistus'). Varsinais-Suomessa sanotaan *helun* tarkoittavan 'nuorten ilonpitoa ja melua'. Vrt. syn. *hilu(t)*.

Kuriositeettina mainittakoon Saarijärven vanhusten (v. 1901) käyttämä sananparsi: »Ei henki h e l u l l a lähe», joka v. 1945 on talletettu Inkerin Tyröstä toisessa asussa: »Ei se henki h e l u t a lähe» (sanotaan koviin tuskiin kuolleesta). Nämä sananparret liittyvät lähinnä *helun* (*helyn*) 'äänen, äänekkyden' merkitykseen.

2. Höykä||llä, -ltä

Lönnrotin sanakirjan lisävihkossa valaistaan substantiivisia *höykä* mm. 'eggelse, drift' esimerkillä p a l k a n h ö y k ä l l ä 'för lönens skull'. Mainitun postposition tapaa nykyisin Keski-Suomen murteistosta, ja sen merkityksenä on useimmiten 'tähden', mutta myös 'nojalla, turvin', vieläpä 'keralla, mukana'.

»Nuo pennut syöp tuota huttuva iha sokuri höykältä (takia)» (Sul) | »Minnäe vanha immeine höynäävyn lähtemää toeste höykällä kyllää» (Sul) | »Kaikki ei mä tanssihöykälläkkää (iltamiin)» (KanN) | »Hyväv vieraa höykällä taijan soaha minäkii (kahvia)» (Han) | »Kyllä ne paljon kauppoja harjaiste höykällä (harjaisia mielten) tekköö» (SaaJ) | »Kestinnih höykällä (saadakseen kestitystä) se kulukoo» (Kong) | »Palakan höökillä (palkan tähden) rupesi työhön» (Vesa).

Deskriptiivisen substantiivin *höykä* monista sekä sanakirjojen esittämistä että varsinkin kansankielisistä merkityksistä tulevat tässä yhteydessä kysymyksen lähinnä seuraavat: 1. 'höyry, ilmavirta; aallokko' (vrt. Renv. *höykky* 'quassatio l. agitatio e.c. liquidi, motus fluctuans; Schwappelung, Schwingung'), 2. 'yllyke, into (»nousta höykkään» = intoutua, yltyä; Eno), miellyke' ja 3. 'kiire, pako, kyyti'. Lisäksi tunnetaan joukko tähän kuuluvia verbejä, kuten *höykätä* 'yltyä (menemään)' (Kite), 'voimistua, tulla paremmaksi' (Kuri), *höykkiä* 'tyrkkiä' (Isok), *höykköytyä* 'lähteä toisen yllytyksestä mukaan' (Nmes), *höykittää* 'pitää kiirettä' (KorS) ja *höykkääntyä* 'hämmentyä, innostua, saada päähänsä' (Kong).

Karjalassa verbi *höökähteäkseh* (Säj) tarkoittaa 'leimahtaa (palamaan), hulmahtaa'.

Sellaisista luonnonilmiöistä kuin veden hyökylystä, keveiden höyryjen ja usvien liikkeistä tai tulenliekkien hulmahtelusta on saatu 'yllykkeen, kiihottimen, houkutuksen' vertauskuva, josta postp. *höykä|llä, -ltä* on kehittynyt. Toisaalta lienee kyseessä ollut meneminen, rientäminen jkn t. jnk i n n o s t a m a n a, v e t o v o i m a s t a ('tähden'), toisaalta myös meneminen ikään kuin takaapäin tapahtuvasta yllytyksestä (*toisten höykällä* 'turvin, mukana, keralla').²

Kiintoisaa vastaavuutta osoittaa latinan postpositioilmauksen *impulsu* '-sta, johdosta'³ merkityksenkehitys. Kantaverbi *impello* tarkoittaa mm. (Heikel) 'lyödä, työntää; (tuuli) paisuttaa (purjeet); panna liikkeelle, ajaa; pakottaa, vietellä, kiihottaa', subst. *impulsio* 'vaikutus; vietti, yllyke', *impulsor* 'aiheuttaja, yllyttäjä' jne.

3. *Livu|(i)lla, -lta*

Etelä-Pohjanmaalla ja paikoin Savossa on käytännössä ilmaus *livulla* (harvemmin mon. tai abl.) 'toivossa, voimalla, avuin, keinoin, keralla, ansiosta, tähden'.

»Kahvil livulla (avulla) minä sen sain sieltä takaasin» (Kuri) | »Se pyyti lehmiä viämhän ja sillä livulla soon nys siälä niin kauan ollu» (Laih) | »Minoon niim pali¹on saanum muruja nuartem poikaal livulla (pojilta)» (Nmo) | »Mul livullani (minun takiani) se häihin käskethin, ei se sinne muutoon olsi päähny» (Väh) | »Rasval livula (liukkauden avulla) se (pala) män allaa» (Juv 1900) | »Nei (lehmät eivät) os syönt oloki¹a ku heinii livulla (heiniin sotkettuna ja heinien voimalla)» (Juv 1940) | »Sen tyttö livultaha se siellä juoksoo» (Kesä).

Tämän kansankielen postposition nykyään parhaasta päästä Itä- ja Pohjois-Suomen murteissa esiintyvä kantasana tarkoittaa *liukkautta*, esim. reellä tai suksilla on *lipu (livu)* 'luisto, liukas keli'. Renvallin sanakirja selittää: *lipu, vun* Ns. Caj. 'via nivalis lubrica et commoda, schlüpfrige Schlittenbahn, inde progressus citus in lubrico, nec non titubatio in lubrico, schneller Gang, das Ausgleiten'. Vastaavia merkityksiä on verbillä *livun, pua* al. *lipuan, vuta*. Hyvän kelin ja luistamisen merkityksiä esittävät näille sanoille myös jo Ganander ja sitten Lönnrot, jolla on mm. fraasi *lylyn livulla* 'med skidans hastighet'.

V. 1918 ilmoittaa A. V. Koskimies subst:n *lipu* tarkoittavan Etelä-Pohjan-

² Vrt. Et.-Pohjanmaan *höyk|ässä, -kään* 'mukana, joukossa, seurassa jne'.

³ Heikel, Latinalais-suomalainen sanakirja.

maalla mm. 'hyvää rekikeliä' ja 'vauhtia' sekä sanonnan sillä livulla 'siinä toivossa t. tarkoituksessa, sen vuoksi' ja esim. voiton livulla 'voittaaksensa' (Väh). Mutta jo varhaisemmaltakin ajalta on tietoja tuosta adverbien ja postposition tapaan käytetystä adessiivista (vrt. jllk t. jkn, jnk livulla). Niinpä se mainitaan vuosisatamme alussa kuuluvaksi Laihialla vanhojen puheenparteen, vaikka 'liukkautta' merkitsevää kantasanaa ei yleensä tunneta, sen sijaan kyllä adj. *lipoinen* 'sileä, liukas, nopea' (Kuri, Nmo jne.).

Näyttää siltä, että postposition *livu|lla*, *-lta* syntyminen kuvaannollisen kehityksen tietä on tapahtunut aikaisemmin lännessä, Etelä-Pohjanmaalla, joka on tätä nykyä sen vahvinta edustusalueetta, kun taas esim. Juvan murre-sitaateissa (ks. ed.) ilmauksen yhteys alkujuureen on vielä verrattain elävä.

Luonnolliselta tuntuu, että *luistosta*, *vauhdista* on saatu kielikuva 'kiihkeälle halulle, houkutukselle yms.', jonka 'tähden' jokin sitten tapahtuu. Kuvaannollisesti *lipu* 'vauhti' on myös 'voimaa, turvaa; mukaanmenoa, keinoa'; myös tätä jälkimmäistä tietä päästään siis kausaalisiin vivahduksiin 'nojalla, ansiosta, johdosta, tähden'. Mutta tällaisen kansanomaisen ilmeikkään ja taipuisan postposition luonteeseen kuulunee, että merkitysisällisyys vaihtelee kulloisenkin tarpeen ja tilanteen mukaan.

Verrattakoon sm. *lipu-* ~ *livu-* vartaloon eräitä sen karjalankielisiä sukulaisia kuvaannollisen merkityksenkehityksen valaisemiseksi. Suistamalla tarkoitetaan verbi *livutella* 'tuulla hiljakseen' (vrt. sm. *liputella* 'vento moveor, flächtar i wädret' [Jusl.], 'lipatella' [NS] ja Salmin murteessa kuvaannollisesti 'houkutella' (vrt. sm. murt. *lipotella*, *liputella* 'puhua makeillen, mielistellä'). Salmin murteessa on myös subst. *livutus* 'yllytys' ja *livuttai* 'kehottaja, liikkeelle panija'. Karjalassa verbi *libuo* (vrt. sm. *lipua* 'liukua, solua') merkitsee 'alkaa, vähitellen alkaa, ruveta (»libuu vihmomah» KorS), liukua, ottaa vauhtia, lähteä, innostua, yltyä, kiihtyä, richaantua' ja johdannainen *livutt|oa*, *-ua* 'nostaa, yrittää, vähitellen aloittaa, antaa vauhtia, suurennella (esim. puhetta), kehottaa, kovasti ajaa, yllyttää, kiihtyä, heittää, viskata'.

4. *Toten* yms.

Lönnrotin sanakirja esittää postposition *toten* 'för skull, i och för' ja valaisee sen käyttöä lyhyesti: *Kaisan t.* 'för Kajsas skull'; *eritoten* 'isynerhet'. Myös Eurén tuntee sanan *toten* 'för skull'.

Toten on satakuntalainen postpositio, jonka merkitysala on murteissa jonkin verran avarampi, kuin sanakirjat osoittavat: 'ansiosta, tähden nojalla, turvin yms.'.

»Tuli tän likemäks vaan sen totèn et pääsee kotti usseemin vanhempis kattomaa» (Pöy) | »Em mää tiä minkä toten se tääl käy» (Nak) | — —

jos mä nyj juur sun totes lähden» (PunL) | »Sen heinän toten kokos ittensä että sitä oli niim mukava niittää» (vilja kokoontui hyvin leikkaajan käteen, kun viljapellossa kasvoi heinää) (HKyr) | »Se pääsi ihan toisen toten siihe hyvääv virkaa» (Tot) | »Annettiiv vaan ni halvalla sukulaisen toten (sukulaisuuden takia)» (Ur).

Huomattakoon erikseen Vampulan esimerkkivirke:

»Toi (ruiskylvö) oli monta viikkoo ettei (oraan) piikkiä näkynym mutta tuli siihev vaal lopun totèn (vihdoin viimein).» Tarkoittanee: 'lopun voimalla sittenkin'.

Äännevarianttina mainitaan Jokioisista *tuten* = toten. Adv. *eritoten* kuuluu postpositio *toten* yhteyteen.

Lönnrotin sanakirjan lisävihkossa on subst:n *totti*, *toten* 'hjelp, tillhjelp (toto)' yhteydessä sanonta *sillä totella* 'under förutsättning deraf'.

Murteissa postpositio *totella* esiintyy varsinaisesti Tornion pohjoispuolen murteessa, mutta sen lisäksi harvinaisempaan Lounais-Suomessa ja Satakunnassa, todennäköisillä lähtöalueillaan. Se tavataan myös Viron Inkerissä.

»Minkä totèl sää sinnii menit, viinan totèl (tähden) kai» (Nak 1909) | »Sen tothèla (siinä toivossa, sen tähden) se sinne lähtiki, että sais sielä oikeim mariailla» (Kemi) | (Rysän aitaverkko pysyy pystyssä) »niitten tolppain tothela» (Rov) | »Hentim totheela se micki sain ruokaa» (Tär) | (Metsämiehet pyyntionnea saadakseen lupaavat osan saaliistaan köyhille) »En tiä sitte onko se sen tothela jos se saapi eli ei» (siitä lupauksesta saanti riippuu) (LänP) | »— — siis-ko (huonosyömäinen sika) alko toisen totella syyvvä» (VirInkHan).

Postpositio *toto(i)n* on ilmeisesti ollut aikoinaan laajemmalti käytännössä.

Lönnrotilla on subst:n *toto* = *totto* 'hjelp, tillhjelp' yhteydessä ilmaus *sen toton* 'sen turvin'.

Murretietoja on ainoastaan kolmesta pitäjistä ja *i:tön* asu vain Laihialta (1954): »Sen toton (sen vuoksi) mä sinne myllärin Marin työ menin, kun siälä puhuthan aina niin mukavia — —.» Merikarvialta: »Römitte stä kaffeeta vaa sokerin toton (saadaksenne sokeria).»

Adessiivimuotoinen kansankielen postpositioilmaus *tot|olla, -ulla* on merkitysvivahduksiltaan pääasiallisesti modaalinen 'avulla, nojalla, keralla', mutta toisinaan myös finaalin tai kausaalinen 'toivossa, tähden'. Se näyttää olevan sukua *toten*-postpositiolle, jonka aluetta se reunustaa etelässä. Lisäksi on rajantakaisesta Karjalasta yksinäinen tieto.

Sanakirjoista huomattakoon Lönnr. **toto* (dial.) = *totto* 'hjelp, tillhjelp'; valkian *totolla* pääsimme 'med tillhjelp af eld'; Lisäv.: **tota, totan* = *toto*; valkian *totalla* pääsimme 'med tillhjelp af eld kunde vi berga oss'.

»Kenen totul (kenen suojassa) hã om mahtanus sisäl päästä?» (Hali) | »Sil

totul mää olèn gartoi tehn, ku mä siël opì sain» (Pern). (Merkitykseksi selitetään »miltei: tottumus ja oppi, opastus», mutta ilmeisesti tarkoitetaan 'sen opin turvin tms.'). | »Menin sinne toisten totul (mukana), ei mun sinne miäleen tehny» (Num).

Vuokkiniemen vastaavan ilmauksen sanotaan tarkoittavan 'vaikutteesta, toivossa, nojalla, tarkoituksessa', esim. »En ois muit'en lähten, vain läksin šen totolla jotta šuan šieltä vähäsen rahua velaksi».

Wiedemannin sanakirja esittää virosta subst:n *tõtt* : *tõtu* 'Eile, Drang, Trieb, Antrieb' yhteydessä adverbiaalinen *tõttu*, *tõtu* (d) 'um die Wette, kraft, wegen, vermöge, vermittelst, durch, auf Antrieb, in Veranlassung'. (Kettusella⁴ *tõttu* postp. 'tähden, tautta'.) Huomattakoon sen ohella verbi *tõttama* 'eilen', *s e n n a t*. 'dahin zielen, darauf gehen, gerichtet sein, sich beziehen, abziehen, abzwecken', *t õ t t a t õ t t a* 'mach schnell', *e t t e t õ t t a m a* 'zuvorkommen suchen', niin ikään subst. *tõttus* : *tõttuze* 'Eile'.

Genetz esittää karjalasta verbin *tottu-* (PK) 'syttyä, kiihtyä, ryhtyä, lähteä': tul'i halkoloihe tottu, kuin viriev; järvi on (tuuleh) tottun, oalto nousov; kuin totuin juomah, niin šidä lüüdä juod olen; hüvä on nüt matkah tottuo (vrt. sm. *totto*) ja subst:n *totutus* 'sytyke' (kiukaan) (Suomi II 14). Lönnrothin sanakirjan lisävihkon vastaavat tiedot perustuvat Genetzin esitykseen.

Mainitut viro, suomen ja karjalan ilmaukset näyttävät eräiltä merkitysten vivahteilta liittyvän toisiinsa, ja luultavasti kysymyksessä onkin sama pesye. Todistetusti ovat toisilleen likeisiä sellaiset käsitteet kuin 'tuli, polte, kova halu, kiire'⁵, ja läheinen vertauskohta nimenomaan kausaalisen postpositio-ilmauksen kehittymiselle tältä pohjalta on mm. sm. murt. *kiimalla*, karj. *kiimoa*. 'Kiireeseen, kiihkoon' liittyvät luontevasti 'innon, yltyminen, lähtemisen, toiminnan, voiman' jne. merkitykset. Noita eri vivahduksia heijastelevat mm. viro esimerkkivirkkeet (Wied.): — — *wili kaswab šönniku t*. 'das Getreide wächst durch den Dünger', *wara tõttu ajab ašja õigeks* 'vermittelst seines Vermögens setzt er die Sache durch', *weški jökseb paizu t*. 'die Mühle läuft vermöge der Stauung' jne. Huomattakoon myös *m ě s t e t õ t t u m i n e m a* 'sich in die Menge begeben', vrt. sm. *hõykkä* 'yllytys, voima, seura, joukko' (ks. ed. s. 157).

Tuo todennäköisesti alkuperäinen 'kiihkeän halun, voiman houkútuksen' lähtökeskus on monta kertaa vielä tunnettavissa suomenkin *toten*, *totella*, *toto(i)n*, *tot|olla*, *-ulla* postpositioissa (»Ei se poika tee muuten käysi, muuta ko ton plikan toten» KanP). Ilmeistä on, että *tot*-alkuisten postpositioiden tai postpositiota lähenevien adverbiien synty juontaa johonkin luonnossa (ihmissessä) 'viriävään, yltyvään, kiihtyvään'.⁶

⁴ Eestiläis-suomalainen taskusanakirja. ⁵ Hakulinen, Vir. 1933 s. 165.

⁶ Viitattakoon tässä yhteydessä verbiin *tottua* 'sich gewöhnen', jonka merkityksen kehiti-

5. *Tiim|alla, -alta, -oilta, -oin*

Se *tiima*-kantainen postpositiojoukko, josta Lönnrot tuntee ablatiivimuodon *tiimalta* 'för skull' ja sanakirjan lisävihko kaksi muuta varianttia: *sillä tiimoin* 'i stöd deraf, på sådan grund, på så sätt', *sen tiimalla* mennään 'för den skull', on varsinaisesti savolainen. Murretiedoista voi mainittuihin merkityksiin vielä liittää vivahduksia 'voimalla, keralla, varjolla, mukana'. Pieniä äänteellisiä muunnelmia edustavat *tiimalti*, *tiimoilta* ja kiteellinen *tiimenelti*.

»Se tais männä sin kaupunkii sen palto osto tiimalt, voa viinoaha se . . .» (Kurk) | »Sitä syötii liha tiimal sitä koalii» (RauJ) | »Tuom parran tiimaltihaa se isäki niiv vanhalta näyttää» (Kite) | »Tavaroihesa tiimalta hiän mejjän aitassa käyp» (PälJ) | »Tytön tiimonha (tytön vuoksi, tyttöä ajatellen t. tytön mieliksi) se sen tek» (Juv) | »Sillä tiimoha (sillä tavoin, se asiana) minäki sielä kävi kahtena talavena» (VirS) | »Palakan tiimol'ta kaet se työhör rupes» (Kuop) | »Sen koeran tiimalta ee uskalla koko talloom männä» (Nil) | » — nälän tiimalta tuas ei sua raohoo» (Nil) | » — — tuhkan tiimaltahan se (kaski) kasvaa, ei se muuten kasvasikkaa» (RisJ) | »Kahvin tiimo'l lentelöö kyläs» (Tyrö) | »Jos häntä varejan tiimal (hillon vuoksi) viel jois yhen stakanan» (Jär 1917).

Postpositio *kiima|lla, -lta* esiintyy laajan *tiima|lla, -lta* jne. -alueen reunamail-la, mikä panee epäilemään vierasalkuisen ilmauksen leviämistä omakielisen synonyymin kustannuksella — tai päinvastoin. Edellinen mahdollisuus tekisi ymmärrettävämmäksi sen, että abstraktista 'aikaa' tarkoittavasta lainasanasta (nykyr. *timme* 'tid, timme', muinaisr. *time*⁷) on kehittynyt 'syytä' ilmaiseva postpositio. Huomattakoon, ettei subst. *tiima* Savossa läheskään yleisesti merkitse 'aikaa', vaan sen postpositioina käytettävien sijamuotojen pohjalta kuvastelee vielä joskus 'houkutus, halu, mieliteko'. Itse asiassahan käsitteet *kiima* 'brunst jne.' ja *tiima* 'tid' lähenevät toisiaan eräissä olennaisissa kohdin. Näyttää siltä, että näihin kantoihin perustuvissa postpositioissa on tapahtunut jonkinlaista kontaminaatiota. Huomattakoon varsinkin Inkerin Tyrön esimerkki: »Tamma on tiimo'llaa (= kiimoillaan).»

Merkityksenkehitys näyttää noudattavan yleistä linjaa voimakkaasta affektista lähtien (into, houkutus = aine, syy) ja kuvaannollistuessaan lisävivahduksia kooten ('voimalla, turvin, varjolla, keralla'). Tosin post. *tiimalta* jne. 'tähten' on luonteeltaan usein jo hyvin abstraktinen, vailla tunnepitoisia sivuvivahduksia. Siihen lienee osaltaan vaikuttanut kantasanana vierasperäi-

tyminen tältä samalta konkreettiselta pohjalta ('lähteä alkuun' > 'voimistua, yltä' > 'sujua edelleen' jne.) tuntuisi myös melko luontevalta. Vähemmän uskottavaa lienee sen sijaan tämän postpositioyhmän palautuminen 'harjaantumista, tottumista' tarkoittavaan kantasanaan.

⁷ Hellquist, Svensk etym. ordb.

syys, mikä seikka edelleen on tehnyt postposition suosituksi murteen piirissä ja sen ulkopuolellakin. Kansanomaisempi postpositioivastine *kiima|lla, -lta*, joka on elävissä yhteydessä alkujuurensa, ei sen sijaan ole päässyt huomattavasti yleistymään ja leviämään.

Nykyisin muoti-ilmauksena esiintyvä *tiimoilta* (harvemmin *tiimalta*) on savolaismurteesta levinnyt 1930-luvulta lähtien varsinkin sanomalehtikieleen eräiden kirjoittajien, mm. Uuden Suomen toimittajan J. V. Tuuran, välityksellä (ks. »Timon» pakinaa »Kiistan isyyten» US 8. 2. 1956). Alkuperäisestä ympäristöstään irronneena se on kehittynyt edelleen *tiima* 'ajankohta, hetki' -subst:n varassa ja osittain vielä merkitykseltään selkiytymättömänä abstraktisena postpositiona tarkoittaa lähinnä 'vaiheilta, tienoilta, -sta, -stä': »Julkaisemme aukeamallamme kahdeksan pilapiirtäjän näkemyksiä vaalikuumeen tiimoilta» (Suomen Kuvalehti 14. 1. 1956) | »Ylioppilaiden Unkarin kysymyksen tiimoilta käymän keskustelun johdosta on . . .» (Ylioppilaslehti 11. 1. 1957).

ANNA-MARIA MIKKOLA

Des postpositions des patois finnois signifiant »à cause de«

1. On trouve dans la région du Savo et de la Carélie une expression postpositionnelle populaire de formes légèrement variantes, *hel|u(i)lla, -ulta, -yltä*, qui a deux significations quelque peu différentes l'une de l'autre, dont la principale est »à cause de« et la plus secondaire »sous couvert de, sous prétexte de« etc.

Das la région ou les formes casuelles du substantif *helu* ~ *hely* sont devenues des mots invariables, le mot racine n'est employé que pour désigner le bruit d'un objet émettant un son, comme un grelot, à l'exception de quelques communes périphériques [Joutsa: *helu* »joie bruyante», *heluava ihminen* »homme enjoué, d'humeur folâtre», Vieremä: *helu* »force, exubérance, sève de la jeunesse (aussi de l'herbe)«]. Dans la province de Varsinais-Suomi, on dit que *helu* signifie le »tapage et la gaité de la jeunesse«.

2. Dans le Supplément au Dictionnaire de Lönnrot, le sens du substantif *höykkä* »incitation, envie«, est exposé au moyen de la locution *palkan höykkällä* »en raison du salaire«. Cette postposition existe à l'heure actuelle dans les patois de la Finlande centrale, sa signification étant le plus souvent »à cause de«, mais aussi »en vertu de, sous prétexte de« et même »avec, en compagnie de«.

Ce sont les suivantes parmi les nombreuses significations du substantif descriptif *höykkä*, données aussi bien par les dictionnaires que surtout par la langue populaire qu'il y a lieu de considérer ici: 1. »vapeur, souffle

d'air; vagues (coll.)«, 2. »incitation, forte envie, élan (»nousta höykkään«, litt. »être pris de h.« = »s'emporter, s'exciter»), séduction« et 3. »hâte, fuite, poste (transport par chevaux)«. En outre, on connaît plusieurs verbes qui se rattachent à ces mots, comme *höyketä* »s'emporter (presser le pas)«, »prendre des forces, s'améliorer«, *höyppiä* »bousculer«, *höykköytyä* »partir avec quelqu'un sur sa demande«, *höykkyttää* »se hâter« et *höykkääntyä* »se confondre, s'exciter, avoir une inspiration soudaine.«

En Carélie, le verbe *höökähteäkeh* signifie »s'enflammer soudain, flotter au vent«.

Les phénomènes naturels comme l'ondoiement de l'eau, les mouvements des vapeurs ou des brouillards légers ou le jaillissement des flammes ont donné les métaphores pour »l'incitation, l'excitation, la tentation«, d'où s'est développé la postposition *höykä|llä, -ltä*. D'une part, il a sans doute été question d'aller, de se hâter sous l'impulsion ou l'attirance de qqch. ou de qqch. »(à cause de)«, d'autre part aussi d'aller comme sous une impulsion venant de derrière (*toisten höykkällä* »sous la protection des autres, avec eux, en compagnie d'eux«).

Une correspondance intéressante est offerte par l'évolution sémantique de l'expression postpositive latine *impulsus* (+ abl.) »par suite de, en raison de«. Le verbe radical signifie entre autres »frapper, pousser; enfler (en parlant de l'action du vent sur les voiles); mettre en mouve-

ment, mener; forcer, induire, inciter», le substantif *impulsio* «influence; instinct, excitation», *impulsor* «celui qui cause un effet, qui incite» etc.

3. Dans la partie méridionale de l'Ostrobotnie et dans le Savo, on emploie l'expression *livulla* (plus rarement le plur. ou l'abl.) «dans l'espoir, par la force de, par le moyen de, à l'aide de, avec, grâce à, à cause de».

Le mot ayant servi de radical à cette postposition de la langue populaire, qui apparaît aujourd'hui surtout dans les patois de la Finlande orientale et septentrionale, signifie la qualité de ce qui est glissant; on dit par exemple qu'un traîneau ou les skis ont du *lipu* ou du *liivu*, du «glissant», c'est-à-dire qu'ils avancent bien, que la neige est glissante. Dans le Sud de l'Ostrobotnie, le substantif *lipu* signifie par exemple «la qualité de la neige sur laquelle le traîneau avance bien», et la locution *sillä livulla* «dans cet espoir, dans ce dessein, pour cette raison»; par ex. *voiton livulla* «dans le dessein d'emporter la victoire».

Il semble naturel que la qualité glissante, l'allure ont donné une métaphore pour une «forte envie, une tentation etc.» «en raison de laquelle» un événement se produit ensuite. Métaphoriquement, *lipu* «allure» comporte aussi «la force, la protection; le fait d'aller avec qqun., le moyen»; par cette dernière voie, on en arrive donc aussi aux nuances causales «en vertu de, grâce à, en raison de, à cause de». Mais il appartient sans doute à la nature d'une postposition comme celle-ci, d'un caractère populaire, expressif et nuancé, que la signification en varie selon le besoin et la situation de chaque moment.

4. Les postpositions *toten* (prov. de Satakunta) et *totella* (région au Nord de Tornio, Finlande du Sud-Ouest, prov. de Satakunta) se basent sur le substantif *totti* (gén. *toten*) «aide». Lönnrot a le substantif *toto* = *totto*, traduit en suédois par «aide, secours»; et, dans le même passage, l'expression *sen toton* «sous le couvert de». Certains patois du Sud-Ouest connaissent également la postposition *totolla*, *totulla* = *toto(i)n*. Le Dictionnaire de Wiedemann donne pour l'estonien le substantif *tõit* : *tõtu* «hâte, impulsion, incitation, instinct», et, dans le même passage, l'expression adverbiale *tõttu*, *tõtu* «à qui mieux mieux, en raison de, à cause de, par suite de, au moyen de, par, sur l'incitation de, par la raison que». (Kettunen a la postposition *tõttu*, «à cause de, en raison de»). A côté de ces mots, il y a lieu de noter le verbe *tõttama*, «se hâter»

senna t. «se diriger qqe. part, aller qqe. part, être dirigé vers, se rapporter à, avoir pour but, avoir pour dessein», *tõtta tõtta* «hâte-toi», *ette tõttama* «chercher à venir au-devant de quelqu'un» et de même le substantif *tõttus* : *tõttuse* «hâte».

Genetz présente pour le carélien le verbe *tottu*-(PK) «s'enflammer, s'exciter, entreprendre, partir» et le substantif *totutus* «brandon».

Le finnois *totti*, *toto*, *totto* ainsi que les mots de l'estonien et du carélien qui viennent d'être mentionnés appartiennent à la même famille du point de vue étymologique.

Il est prouvé que les concepts comme «feu, ardeur, forte envie, hâte» sont rapprochés l'un de l'autre, et on a un point de comparaison très voisin précisément pour le développement d'une expression postpositive causale sur cette base entre autres dans le finnois dialectal *kiimalla*, carélien *kiimoo* (dérivés de *kiima* «rut»). Les significations de «emportement, excitation, départ, activité, force» etc. se rattachent naturellement à la «hâte» ou à l'emportement.

Ce point de départ central de «désir violent, force, tentation», qui est sans doute l'original, peut souvent être encore senti dans les postpositions *toten*, *totella*, *toton*, *tot|olla*, *-ulla*. Il est évident que l'origine des postpositions ou des adverbes qui s'approchent des postpositions, commençant par *tot-* peut être ramenée à une manifestation quelconque dans la nature (ou dans l'homme) qui «s'allume, augmente, acquiert des forces».

5. Les postpositions *tiimalta*, *tiimalla*, *tiimoin* (*sen tiimalla*, «à cause de cela», *sillä tiimoin* «pour la raison que, de cette manière») sont particulières au patois de Savo à proprement parler. C'est le substantif *tiima* «temps, heure», qui est emprunté à l'ancien suédois: *asuéd. time*, *suéd. mod. timme* «temps, heure», qui a servi de base à ces postpositions. Il est possible que, dans la région dans laquelle il apparaît, le mot *tiimalta* etc. a supplanté la postposition *kiimalla*, *kiimalta*, qui est également connue dans les expressions causales dans le patois. La base de la postposition *kiimalla* etc. est formée par le substantif *kiima* «rut». Il semble que, dans les postpositions mentionnées ci-dessus, une espèce de contamination sémantique ait eu lieu, de sorte que *tiimalta* et les autres postpositions du même radical reflètent encore quelquefois fondamentalement la signification appartenant en propre au mot *kiima*, «tentation, envie, désir».